

УДК 341,43(438:477)»1947»
DOI <https://doi.org/10.32782/ln.2022.17.26>

Ругало Ю.І.

*аспірантка кафедри міжнародного та європейського права
Національного університету «Одеська юридична академія»*

ПРОБЛЕМА КВАЛІФІКАЦІЇ ОПЕРАЦІЇ «ВІСЛА» ЯК МІЖНАРОДНОГО ЗЛОЧИНУ

Операція «Вісла» є предметом спору в міжнародному праві та історичних дослідженнях. Ця страшна подія, яка відбулася після Другої світової війни в 1947-1948 роках, включала в себе насильницьке переміщення українського корінного населення зі східних регіонів Польщі до західних.

На цей об'єкт спору є різні погляди доктрини міжнародного права. Один підхід полягає в кваліфікації операції «Вісла» як злочину проти людяності, адже деякі дослідники стверджують, що насильницьке переміщення великої кількості населення з використанням примусу та обмеження їхніх основних прав відповідає критеріям злочину проти людяності, що характеризується також систематичністю та масовістю. Інший підхід вбачає можливість кваліфікації операції «Вісла» як злочину геноциду. Висловлюється думка, що дії, спрямовані на переміщення та зміну складу населення, можуть відповідати критеріям геноциду, якщо включають намір знищити групу національного населення.

Важливо підкреслити, що кваліфікація операції «Вісла» у науковому колі є предметом активних дебатів, проте наукових досліджень не багато. Ця тема продовжує вимагати подальших досліджень та аналізу в контексті міжнародного права та прав людини.

Дану тему досліджував Норман Девіс, американський історик, який відомий завдяки своїй книзі «Історія Вісли: Акція проти українського національного руху в Польщі, 1947-1948», де він глибоко досліджує операцію «Вісла» та її віддалені наслідки. Також не можна не відзначити вклад Євгена Місила

і його дослідження, аналізу документів, які стосувалися цієї операції. Його чисельні роботи містять архівні дослідження, збір та систематизацію матеріалів, що стосуються подій «Вісла» та їх наслідків.

Науковий доробок Романа Дрозда вважається на сьогодні найбільш ґрунтовним у польській історіографії дослідженням, присвяченим повоєнній історії української меншини. Автор систематизував максимальну кількість джерел і приділити особливу увагу тим подіям, які докорінно змінили долю польських українців. Досліднику вдалося розшукати таємну інструкцію, за якою основною метою переселення українців у акції «Вісла» була асиміляція їх у польському середовищі [1, с. 81].

Василь Шост в свою чергу досліджував та описував важливий аспект історії лемківської громади після Акції «Вісла» і підкреслив бажання українців зберегти свою національну самобутність та ідентичність в умовах відновлення соціокультурного життя, хоча це було не просто.

Одним із перших досліджень, присвячених українському питанню у Польській Народній Республіці стала праця В. Сергійчука «Трагедія українців у Польщі» [2]. Опираючись на джерела вітчизняних архівів, автор представив історію українців від часу розселення на території Польщі.

І. Галагіда у своїй роботі опираючись на архівні джерела доводить, що переселення на землі, які відійшли до Польщі після Другої світової війни, не принесло українцям цивілізаційного піднесення. Поселяючись у знищені

них господарствах, представники української національної меншини мріяли про повернення у рідні місця і не дбали про господарювання, що призводило до їх повного зubo-
жіння. [3, с. 129-131].

Публікації робіт присвячених висвітленню становища української меншини у Польщі такі як «Українці у Польщі. 1944-1989. Боротьба за ідентичність» [4] за редакцією Р. Дрозда та І. Галагіди, «Репатріація чи депортація: переселення українців з Польщі до СРСР. 1944-1946» [5] та «Акція «Вісла». Документи» [6; 7] за редакцією Є. Місило однозначно пролили світло та донесли до широких мас суспільства події страшних років переселення.

Особливу увагу привернула робота «Te małe Ukraince: O traumie wysiedlenia, stygmatyzacji i jej konsekwencjach w relacjach potomków Ukrainców wysiedlonych w ramach akcji Wisła» Ольги Солар, де вона звертає увагу на психологічні та соціокультурні аспекти травм та стигматизації, які пережили нащадки українців, що були виселені в рамках операції «Вісла» в Польщі.

Однак Давід Варшавський (псевдонім), підкреслює, що операція «Вісла» є відносно забутою та мало обговорюваною темою в історії Польщі. Її зазвичай не включають в уроки історії, а коли згадують, то часто прикривають кліше [8]. Ситуація в освітній програмі України, на жаль, не краща. Навряд чи можна знайти багато школярів чи студентів, які можуть відповісти на запитання: «Чим була операція “Вісла” в історії України?». Більш того, досліджень з точки зору класифікації цього злочину в літературі зустрічається дуже мало, а значить потребує додаткового аналізу та дослідження.

Тема кваліфікації операції “Вісла” має важливість для міжнародного співтовариства та правознавців через декілька ключових аспектів. По-перше, ця тема стосується прав людини та прав мігрантів, адже ця операція призвела до насильницького переміщення великої кількості осіб із східних регі-

онів Польщі на Захід, порушуючи їхні права. По-друге, кваліфікація операції “Вісла” важлива з погляду міжнародного права, зокрема понять злочину проти людяності та геноциду. Та врешті, кваліфікація впливає на історичну правду та пам’ять. Дослідження цієї теми сприяє розкриттю історичних фактів та підкресленню подій, які мають велике значення для національної та міжнародної пам’яті. Що найважливіше, це має велике значення для самих переселенців та їх нащадків, що не раз я відчувала будучи присутньою на багатьох конференціях присвячених цій темі за участю постраждалих у депортації.

Звичайно вивчення операції “Вісла” і аналіз її наслідків може сприяти запобіганню подібним подіям у майбутньому шляхом виявлення інструментів та механізмів, які сприяли порушенням прав людини та мігрантів. І на кінець, розуміння та кваліфікація подій операції “Вісла” впливає на відносини між різними етнічними та національними групами в регіоні та між державами. Дуже важливо завжди працювати над зміцненням міжетнічної та міждержавної гармонії на основі правових принципів.

Ураховуючи всі ці аспекти, тема кваліфікації операції “Вісла” залишається актуальною і важливою для міжнародного співтовариства. Дослідження цієї теми може сприяти захисту прав людини, забезпеченню справедливості та встановленню історичної правди.

28 квітня 1947 року, о четвертій годині ранку, понад 20 000 силовиків Польщі оточили українські села. Жителям цих сіл надавали лише 2-3 години на те, щоб зібрати свої речі, а далі їх перевозили або примушували йти пішки до найближчої залізничної станції, де відправляли у товарних вагонах на інший край Польщі. Тих, хто намагався чинити опір, затримували або навіть вбивали. Таким був початок масштабної операції, яку назвали «Вісла» і яка призвела до примусового вигнання українців з їхніх традиційних земель.

Свідчення очевидців, таких як мій дідусь, є надзвичайно важливими для глибшого розу-

міння подій, адже особи, які пережили ці події або були їхніми свідками, можуть надати цінні свідчення та поділитися цим сумним досвідом і розповісти про той вплив, який ця подія мала на їхнє життя.

Передували операції “Вісла” події середини 1940-х років, які власне стали найбільш драматичними моментами в історії населення регіонів Холмщини, Підляшшя, Надсяння, Лемківщини та Західної Бойківщини в контексті встановлення кордонів СРСР після Другої світової війни.

Цей період історії СРСР найчастіше описують як епоху агонії сталінізму, де відбувалися репресії і збройний опір тоталітарному режиму як із боку українців, так і поляків. Трагедія обох народів полягала в тому, що після того, як вони зазнали найбільших людських і матеріальних втрат протягом Другої світової війни, їх було втягнуто в геополітичні ігри СРСР та суперництво «холодної війни».

Під час завершального етапу Другої світової війни, Москва ставила перед собою декілька конкретних військово-стратегічних завдань. Першим із них було поширення радянського впливу на території, що визволилися з-під нацистської окупації, особливо на Заході. Також, радянська влада активно пропагувала ідею світової пролетарської революції та розширення соціалістичної системи за межі СРСР. З іншого боку, Москва вела політику придушення будь-якого національного спротиву в українських та інших союзних республіках. Особлива увага була приділена Україні, де ліквідація будь-яких сил, які могли б протистояти радянському режиму, стала пріоритетною метою.

По приходу Червоної армії до Польщі, радянська влада використовувала польську поліцію не лише для охорони стратегічних об'єктів, але здебільшого для спровокування польського населення до боротьби проти українських націоналістів [9].

В архівних фондах збереглися документи, які підтверджують використання місцевих поляків в операціях НКВС проти УПА і укра-

їнського підпілля. Так, з повідомлень командування АК щодо ситуації в місті Кременці, що на Тернопільщині в липні 1944 року чітко видно, що радянська адміністрація та підрозділи НКВС ставилися прихильно до поляків, зневажливо до євреїв і вороже до українців [10, с. 219-220].

Інформація із звітів держбезпеки УРСР, наданих С. Савченком М. Хрущову у серпні 1944 року, вказує на негативне ставлення багатьох поляків до Польського комітету національного визволення (ПКНВ) та його членів. Зокрема, жителі Львівського заводу «Червоний миловар» та інші поляки висловлювали сумніви та опозицію щодо комуністичного характеру ПКНВ. Це створило певну напругу серед політичних настроїв у польському населенні після приходу Червоної армії [11, с. 504-506]. Подібні висловлювання, очевидно, можливі, проте саме на них акцентували увагу радянські спецслужби. Це було зроблено з метою формування ворожого ставлення до національно свідомого українства та підтримання антипольських настроїв. Такі дії спрямовувалися на поглиблення конфлікту та підігрівання антипольських виступів.

09 вересня 1944 року в Любліні була укладена важлива угода між урядом УРСР, очолюваним М. Хрущовим, і Польським комітетом національного визволення, яким керував Е. Осубка-Моравський, з погодженням Й. Сталіна. Ця угода стала рубіжним моментом у долі поляків в УРСР і українців в Польщі. Вона передбачала взаємний обмін населенням між обома країнами. Сторони домовились почати зазначену вище евакуацію з 15 жовтня 1944 року і закінчити її 01 лютого 1945 року.

Ріжуче звертає увагу на себе рядок з угоди про те, що евакуація є добровільною і тому примус не може бути застосований ні прямо, ні посередньо. Бажання евакуйованих може бути висловлено як усно, так і подано письмово [12]. Але, насправді, цей обмін швидко перетворився на військову операцію проти цивільного населення та на примусову депор-

тацію. А термін її завершення декілька разів переносився і фактично вона тривала до вересня 1946 р.

Згідно висловлювань Євгена Місило, польського історика українського походження, депортації відбувались у чотири етапи. Перший етап розпочався у жовтні 1944 року і тривав до грудня 1944 року. На цьому етапі депортація була відносно добровільною і багато людей самі вирішували поїхати. Другий етап депортації, який тривав з січня по серпень 1945 року, розпочався після вигнання нацистів та їхніх союзників із західної Лемківщини. На цьому етапі вже не було добровільних учасників і багато українців виїжджали, намагаючись уникнути тиску польського підпілля. Однак їм часто надавали помилкові обіцянки щодо умов нового поселення. Зрештою, події цього періоду призвели до масової міграції українців назад на захід, оскільки умови життя на нових місцях виявилися неприйнятними.

Саме в цей період, 25 травня 1945 року було депортовано родину моєї бабусі з села Перунка (Новосендський повіт, Малопольське воєводство, Польща) в село Красновершка (Компаніївський район, Кіровоградська область, УРСР), більше ніж за 1000 км від рідних земель [13].

Третій етап депортацій тривав з вересня по грудень 1945 року, тоді польське військо використовувало три дивізії піхоти для депортацій. Головними об'єктами були польські повіти такі як Ліський, Любачівський, Перемишльський і Сяноцький, звідки примусово виселяли українців. З іншого боку, з Західної України депортували польське населення, тому було обрано західний регіон для розселення українців у зв'язку з вільним житловим фондом. Більш того в той час перевезення в інші віддалені регіони були проблематичні через обмеженість транспорту.

На четвертому етапі, що тривав з січня по 15 червня 1946 року відбулися масштабні депортації, особливо з Закерзоння, де більше 250 тисяч людей було виселено до західного регіону. Виконавці діяли особливо жорстоко,

руйнуючи українські села. До прикладу у селі Завадці Морохівській Сяноцького повіту 25 січня 1946 року солдати 2-го батальйона 34-го піхотного полку ВП вбили 56 мешканців [14].

Ці спільні дії СРСР та радянської Польщі в рамках депортацій передували події «Операції Вісла» і стали насильницькою схемою виселення. Після завершення цих етапів, поляки продовжили складати списки українців, що залишилися в Польщі, з метою повного очищення території.

Науковці документально довели, що проект «обміну населенням» був не лише заздалегідь узгодженим між радянським і польським ліворадикальним керівництвом, але й координувався та контролювався ними. В результаті «обміну» населенням до УРСР було евакуйовано понад 482 880 осіб [15, с. 214.] (за підрахунками Є. Місила – 482 661 українця) [16, с. 14]. З українських переселенців 322 868 осіб оселилися в західних і 159 241 особа в східних областях України. Згодом частина переселенців самостійно переїхала до Західної України через близькість культури, мови, віри на тих територіях. Важливо відзначити, що до Білоруської РСР було переселено приблизно 36 тисяч осіб і найменша кількість переселених відносилася до литовців - 14 осіб.

На розширеному засіданні Української Всесвітньої Координаційної Ради в Києві 22 серпня 1996 року було відзначено, що до вересня 1946 року з території Польщі було виселено в Україну 488 662 особи. Незважаючи на це, на цих землях ще залишилося близько 200 000 осіб, які саме і стали жертвами кривавої акції «Вісла» [17].

У зв'язку з припиненням Договору про переселення українців і поляків між ПНР і УРСР, а також з урахуванням того, що Уряд УРСР не бажав його продовжувати, стало очевидним, що потрібно знаходити альтернативні шляхи для виконання планів з ліквідації української меншості на території Польщі. Вже в листопаді 1946 року були представлені перші проекти щодо переселення залишкового українського населення на території

так званих «одзисканих» земель, які раніше належали Польщі, але були залишені німцями після Другої світової війни (землі на Одері та в Східній Пруссії, які раніше входили до складу Німеччини). У лютому 1947 року заступник начальника Генерального штабу Польського війська генерал С. Моссор висловив думку, що весною потрібно провести енергійну акцію переселення цих людей поодинокими сім'ями на ці землі, де вони швидко асимілюються. Таким чином, акція «Вісла» не була безпосередньо пов'язана з убивством віце-міністра оборони Польщі генерала К. Свєрчевського 28 березня 1947 року, але ця подія сприяла прискоренню реалізації акції, оскільки вже наступного дня Політбюро ЦК ПОРП прийняло рішення про швидке переселення українців і сімей зі змішаним складом населення на землі, які були повернені до Польщі, зокрема до Південної Пруссії, не формуючи груп і розташовуючи їх не ближче, ніж за 100 км від кордону [18].

Під час остаточного вирішення українського питання у межах операції «Вісла» владою було прийнято рішення переселити «всі групи української національності з лемками включно» [19, с. 66]. Представники регіональної влади усвідомлювали, що переважна більшість лемківського населення не належала до прихильників ідеї українського націоналізму, а їх поселення не були тилом для вояків УПА. Втім, одним з перших транспортів з депортованим населенням, був саме потяг з лемками. [20, с. 140].

28 квітня 1947 року оперативна група «Вісла», що налічувала близько 20 тисяч солдатів, функціонерів управління громадської безпеки і громадської міліції, розпочала виселення українців [21]. Операція тривала понад три місяці, до 29 липня. Українців було примусово виселено з їхніх етнічних територій і розпорошено по північній і західній частині Польщі. Під час цієї акції військові підрозділи застосовували насильство, палили українські будинки, руйнували церкви і українські цвинтарі. Також, підрозділи НКВС та чехосло-

вацької прикордонної сторожі заблокували кордони на сході і півночі.

Акція, яка не залишала жодного простору для людської гідності, мала за своєю метою повне виселення українського народу з їх історичної батьківщини. Цей жахливий процес охопив територію площею 19500 квадратних кілометрів, яка включала Лемківщину, Надсяння, Холмщину та Підляшшя, де українці проживали разом із своїми духовними коренями, передаваними з покоління в покоління з часів Київської Русі [22].

Операція розпочалася в самий невідповідний момент, коли люди вже засіяли свої поля, але ще не зібрали нового врожаю. Усе, що можна було, треба було залишити, і виїжджати з тим, що можна було покласти на візи. Однак найчастіше доводилося нести з собою все власноруч, тримаючи в руках. По прибуттю на нове місце, колишні німецькі області, українці зіткнулися з руїнами, залишеними війною [23].

Протягом цього періоду оперативна група «Вісла» провела 357 бойових акцій, ліквідувала 1509 повстанців, знищила 1178 бункерів і приховані укриття, а також арештувала майже 2800 осіб із цивільної мережі ОУН і УПА на Закерзонні. 3936 осіб, яких підозрювали у співпраці з УПА, були ув'язнені в концтаборі Явожно, серед них були 823 жінки та 27 священників. Внаслідок катувань загинуло близько 200 затриманих осіб. За ці три місяці втрати малої батьківщини становили від 137 до 150 140 тисяч осіб. Урядовим декретом від 27 серпня 1949 року українцям було позбавлено права на господарства, з яких їх виселили, і на залишене там нерухоме майно [24].

Репресії спостерігалися відносно священників обох головних релігійних спільнот - православної та греко-католицької церков. Значна кількість духовенства була арештована і позбавлена волі на строк від 4 до 10 років [25]. Крім цього, понад 300 греко-католицьких священників були виселені до УРСР [26]. Багато храмів були передані у власність римо-католицької церкви, в той час як інші були зруйновані та зруйновані [27]. Ці репре-

сивні заходи відобразилися на релігійних громадах та духовному житті населення, і мали серйозні наслідки для церков та священників обох конфесій.

Відтак існуючий тоді уряд Польщі, при заохоченні Москви, провів жорстоку та нелюдську операцію з депортації населення українців, порушивши всі можливі загальнолюдські права на життя [28].

Говорячи про комуністичну владу та її вплив, часто прослідковується думка, що від часу татарських нападів в Україні не зазнавали таких знущань, грабунку та лиха як після Другої світової війни від комуністичної влади.

Досліджуючи питання Операції «Вісла» та переглядаючи відео матеріали, розслідування та проекти журналістів на платформі YouTube, про людські страждання та біль нічого краще не скаже ніж коментарі самих переселенців чи спогадів їх нащадків. Аналізуючи коментарі під відео присвяченому питанню депортації 1947-1948 років [29], хочеться виокремити деякі спогади та підкреслити емоційну складову трагічних подій для людей. Користувач @user-yv4kc7gjbci згадує, що її мама і батько із старшими дітьми пережили переселення ... «2 тижні голоду і холоду, грабежів, принижень, хвороби і навіть смерті. Переселені були з прекрасних лемківських земель на кордоні з Чехословачею в Донецьку область, Іловайськ. Потім вони втекли на Галичину. Все мали - і ліси, і землі, і будівлі, а знайшли голод, тиф і приниження».

Користувач @Cikava_Istoriја сумно згадує, що в 1944 році її родину по бабусиній лінії було виселено зі села Улазів неподалік Жешува. «Чимало розповідали, багато залишилось там і прапрабабуся та прапрадідуся від цього не оправались, померли через рік-два після переселення». Користувач @user-dx5gr9ql1l розповідає, що родина її батька походить з села Зімно на Холмщині. «Прадід був вїтом в селі. Вони були багатими: мали багато орної землі, худоби, сільськогосподарських механізмів, будинків... Кілька разів намагалися відкупитися і повернутися, але

все ж опинилися на Львівщині без нічого і хворі на тиф!». Користувач @vitaliysnail4445 зазначає, що її прадіда переселили, обіцяли золоті гори, а коли приїхали в товарняках, то це були спалені села де ніхто не жив. А в Польщі в них було велике господарство». Користувач @user-rr2сіbvx9v розповідає, що батько був талановитий коваль «у нас була заможна родина, у нас забрали майже все, нічого не давши взамін. Коня забрали в колгосп, в будинку який нам дали була одна житлова кімната, де нас проживало 7 чоловік, це при тому, що у нас забрали будинок на 120 м², а мама все надіялась, що повернеться на свою батьківщину. Так і не дочекалась і померла».

Питанням наслідків депортації українців з їх історичних земель якісно займалась Ольга Соларж, представниця української громади у Польщі. У її роботі «Te małe Ukraince». O traumie wysiedlenia, stygmatyzacji i jej konsekwencjach w relacjach potomków Ukraińców wysiedlonych w ramach akcji Wisła» пані Ольга аналізує вплив операції «Вісла» на українське покоління, яке було виселене з Польщі. Основний акцент роботи приділяється дослідженню травматичного досвіду цих людей та його наслідків для їхніх нащадків. Важливо, що дослідження ґрунтується на обширному обсязі співбесід із представниками виселеного покоління українців, а також на аналізі їхньої ідентичності та спільного досвіду. Автор вказує на важливість розуміння цієї проблеми з погляду осіб, що належать до спільноти, оскільки це дає глибоке розуміння травматичного досвіду [30].

Не можна не погодитись з думкою Ольги Соларж, що травми історичної пам'яті не обмежуються лише фізичними чи психологічними травмами, вони охоплюють постійні обговорення та переосмислення травматичних досвідів через образи та викладення фактів та подій. В роботі зазначено, що під час операції «Вісла» було виселено майже 150 тисяч осіб, та однак значна частина з них піддалася процесу асиміляції, і тепер вони не визнають себе українцями.

Дослідниця вказує, що асиміляція може бути однією зі стратегій, якою люди намагаються впоратися з травмою виселення та стигматизацією, з якою вони стикаються у своєму новому оточенні. Цей процес асиміляції та безперервних обговорень щодо ідентичності може тривати десятиліття і не завжди завершуватися успішно. Таким чином, травматичний досвід виселення має глибокий і тривалий вплив на життя і психіку людей, які були йому піддані, а також на їхніх нащадків [30, с. 32].

Дійсно після прибуття на нові території, українці переживали глибоку дезорієнтацію, тому що їх розселяли хаотично, вони були розірвані з своїми рідними, часто позбавлялись своїх громадянських прав. Процес адаптації до цього нового оточення призводив до поступової втрати архаїчних аспектів своєї культури і змін у їхньому способі життя. Крім того, вони стикалися з небезпекою втрати поваги та справедливості.

Представлені в роботі Ольги Соларж інтерв'ю з лемками-переселенцями на Західні території Польщі та моя особиста оцінка свідчень лемків-переселенців на території сучасної України та свідчень мого дідуся є дійсно лише вершиною айсбергу проблеми травми, яку пережили виселенці під час операції «Вісла», більш того її вплив на покоління дітей і онуків, які я особисто помічаю на своїй родині. Нове покоління, яке вже підростало на нових землях чи народжувалось формувало свій світогляд та світосприйняття в залежності від їх першої соціальної системи - сім'ї, яка і визначає процес формування їхньої ідентичності. Таким чином, травма та стреси, пов'язані зі стигматизацією, вплинули на формування ідентичності та спричинили потребу в безпеці та можливості відкрито висловлювати свої думки і переконання.

Отже, середина і друга половина 1940-х років стали трагічними сторінками історії поляків та українців, які стали жертвами антигуманної політики тоталітарних режимів стосовно національних меншин та ігнорування загальнолюдських цінностей.

Поняття «злочин проти людяності» у міжнародному праві має багато визначень в різних міжнародних документах та статутах, але одним з основних джерел є Римський статут Міжнародного кримінального суду (МКС), що був прийнятий у 1998 році. Відповідно до статуту МКС, поняття «злочин проти людяності» означає будь-яке з далі поданих діянь, коли вони вчиняються в рамках широкомасштабного або систематичного нападу, спрямованого проти будь-якого цивільного населення, і такий напад вчиняється усвідомлено. Серед таких діянь в рамках роботи необхідно виокремити вбивство, винищення, депортацію або насильницьке переміщення населення, ув'язнення або інше жорстке позбавлення фізичної свободи в порушення основоположних норм міжнародного права, катування та інші нелюдські діяння подібного характеру, що умисно заподіюють сильних страждань чи тяжких тілесних ушкоджень або серйозної шкоди психічному чи фізичному здоров'ю [31].

Згідно зі статутом депортація або насильницьке переміщення населення означає насильницьке переміщення відповідних осіб шляхом виселення або інших примусових дій з території, на якій вони законно перебувають, за відсутності підстав, що допускаються міжнародним правом.

Злочини проти людяності визначаються за допомогою ряду конкретних ознак, які допомагають зрозуміти його характер. По-перше, це систематичність, коли діяння входять в складну систему або організовану практику, спрямовану на масове порушення прав людини. По-друге, ці злочини відзначаються масштабністю, тобто великою кількістю жертв та охоплення великих територій. По-третє, такі злочини часто включають напади на цивільне населення або систематичне насильство проти беззахисних осіб. Та на останок, часто ці злочини вчиняються з політичними, расовими, релігійними або ідеологічними мотивами, спрямованими на знищення або пригнічення певних груп населення.

Відповідно до статті 6 Римського статуту, «геноцид» означає будь-яке з наступних діянь, які вчинено з наміром знищити повністю або частково будь-яку національну, етнічну, расову чи релігійну групу як таку, а саме вбивство членів такої групи; заподіяння тяжких тілесних ушкоджень або психічного розладу членам такої групи; умисне створення для такої групи умов життя, розрахованих на доведення її до повного або часткового фізичного знищення; впровадження заходів, спрямованих на запобігання дітонародження всередині такої групи; насильницька передача дітей цієї групи до іншої групи [31].

В свою чергу друга стаття «Конвенції щодо геноциду» визначає злочин геноциду дуже точно, включаючи два ключові елементи. Психічний елемент, що вимагає наявності наміру знищити повністю або частково національну, етнічну, расову або релігійну групу в її цілості. Та фізичний елемент, що включає в себе п'ять конкретних дій, а саме, вбивство членів групи, спричинення серйозних фізичних чи психологічних ушкоджень членам групи, створення умов життя для групи, які призводять до її фізичного знищення повністю або частково, здійснення заходів з метою обмеження народжуваності в групі, примусове переміщення дітей групи в іншу групу.

В історії визнання геноциду компетентними органами, крім Геноциду армян (1915-1923) та Голокосту (1941-1945) виявляється не так багато справ, а саме Геноцид у Руанді (1994 рік), що був засуджений спеціально створеним Міжнародним трибуналом щодо Руанди та Трагедія в Сребрениці (1995 рік), яку розглядав Міжнародний трибунал щодо колишньої Югославії та Міжнародний Суд ООН в окремих провадженнях. У деяких справах щодо звинувачень у геноциді розслідування ще тривають. Наприклад, справа Омара Хассана Ахмад аль-Башира, яка розглядається в Міжнародному кримінальному суді, стосується подій у Дарфурі (Судан) ще не завершена, і вона піднімає питання про можливий геноцид у регіоні.

Ці приклади демонструють наскільки є складним і важливим процес розслідування та визнання геноциду в сучасному світі. Основним викликом є встановлення наміру, бо для того, щоб дія була класифікована як геноцид, необхідно довести намір злочинців знищити національну, етнічну, расову або релігійну групу. На жаль, культурне або просте розпорошення групи не вважається достатнім для геноциду. Цей спеціальний намір і робить злочин геноциду особливим і важким для встановлення.

Кваліфікація операції “Вісла” як злочину проти людяності дуже суперечлива та обговорювана тема на багатьох конференціях присвячених цій темі та однозначно вимагає якісної правової оцінки. Адже самі лемки-науковці часто стверджують, що був вчинений геноцид, юристи стверджують, що це був злочин проти людяності. Аргументами які підтримують кваліфікацію подій, як злочин проти людяності є по-перше те, що операція “Вісла” була частиною широкомасштабної кампанії проведеної націонал-соціалістичним режимом. Це було сплановано, систематично і спрямовано на депортацію великої кількості людей, що є характеризуючою ознакою злочину проти людяності. По-друге те, що архівні документи свідчать і про вбивства людей у ході операції, а також заслання їх до табору Явожна. По третє, примус групи людей, а саме українців на території Закерзоння жити в недостойних умовах, спочатку у товарних вагонах по декілька місяців, що призводили до фізичного погіршення якості життя та позбавлення доступу до їжі чи води, а куди більше - нелюдські умови проживання на нових землях, куди їх депортували, часто без криші над головою. По-четверте, примусове переселення групи з їх історичних земель проти їх волі, що належало їм віками, де стоять їх церкви та де захоронені їх предки порушило численні норми міжнародного права, включаючи Загальну Декларацію прав людини [32] та Женевські конвенції [33].

Однак операцію «Вісла» кваліфікувати як злочин геноциду дуже важко, адже потрібно довести умисел в організованих і послідовних діях, що були спрямовані на знищення захищеної групи, а вивчення офіційних заяв, прийнятих законодавчих актів та в загальному політики недостатньо для такої кваліфікації. Хоча деякі аспекти операції «Вісла» можуть нагадувати геноцид, існують аргументи, які не дозволяють її чітко кваліфікувати як геноцид. Для того, щоб злочин був кваліфікований як геноцид, повинні бути відповідні докази, що відповідають таким ключовим критеріям, які були визначені в Конвенції про запобігання та покарання злочину геноциду Організації Об'єднаних Націй [34].

У зв'язку з постійним замовчуванням та відносного забуття цієї теми, а також той факт що депортовані люди, яких найбільше торкнулось це велике горе, вже здебільшого померли, питання судового розгляду у міжнародних судових інстанціях мало ймовірне. Але все ж аргументи, які наводяться на рахунок кваліфікації операції «Вісла» як злочину проти людяності можуть служити основою для такої класифікації.

Висновок. Підсумовуючи вищезазначене, можна прийти до висновку, що проблема кваліфікації операції «Вісла» як міжнародного злочину є складною і вимагає ретельного розгляду. Хоча в операції «Вісла» можуть спостерігатися елементи, які нагадують геноцид, існують аргументи, які не дозволяють її чітко кваліфікувати як геноцид. Для кваліфікації злочину як геноциду потрібно довести умисел в організованих і послідовних діях, спрямованих на знищення захищеної групи. Наявність та вивчення офіційних заяв Польського кому-

ністичного уряду та радянського, прийнятих законодавчих актів та загальних політик не дозволяють її чітко кваліфікувати як геноцид.

Проте операцію «Вісла» можна легко кваліфікувати як страшний злочин проти людяності, який приніс багато страждань та горя українцям. Ознаками, що дозволяють кваліфікувати операцію «Вісла» як злочин проти людяності, є те, що вона була частиною широкомасштабної кампанії проведеної націонал-соціалістичним режимом, була спланованою, систематичною і спрямованою на депортацію великої кількості людей, що є характеризуючою ознакою злочину проти людяності.

Також архівні документи свідчать і про вбивства людей у ході операції, а також про їх заслання до табору Явожна. Примус групи людей, а саме українців, на території Закерзоння жити в недостойних умовах, примусове переселення групи з їх історичних земель проти їх волі порушили численні норми міжнародного права, включаючи Загальну Декларацію прав людини та Женевські конвенції.

Урок, який можемо виносити з цього історичного моменту в житті української нації, полягає в тому, що не можна очікувати добра від комуністичних режимів та їх нащадків, зокрема Російської Федерації. Ця історія нагадує нам про трагічні наслідки тоталітарних режимів і важливість захисту прав людини та гідності кожної нації. Проте на зараз достатньо доказів аби звинуватити її в геноциді українського народу та притягнути до відповідальності. А Україні і Польщі треба побільше говорити про такі події, бо щоб йти у світле майбутнє треба згадати про темне минуле, без прикрас і фальсифікацій! Історична правда є також нашим захистом.

Анотація

Стаття розглядає складну та неоднозначну проблему кваліфікації операції «Вісла» 1947 року у контексті міжнародного права та історичних досліджень. Ця операція включала в себе насильницьке переміщення українського корінного населення зі східних регіонів Польщі до західних. У роботі досліджуються історичні передумови депортацій операції «Вісла» та переселення які відбувались роками раніше, їх етапи та методи. Також у роботі досліджується історичний контекст операції «Вісла», включаючи спогади свідків і підтвердження історичних фактів,

отриманих від осіб, які були жертвами цієї операції. Особливо важливим є вивчення свідчень очевидців, їх болючих спогадів, адже саме вони дають повне розуміння картини та бачення того, яке горе цей злочин приніс у багатотисячні українські долі. Особлива увага приділяється аналізу травматичного досвіду людей, які стали жертвами операції «Вісла», і впливу цієї події на їхніх нащадків, адже травми історичної пам'яті не обмежується лише фізичними чи психологічними травмами, вони охоплюють постійні обговорення та переосмислення.

Розглядається поняття геноциду та злочину проти людяності та їх ознак. У роботі проаналізовано з різних точок зору можливості кваліфікації операції «Вісла» у міжнародному праві. Один підхід розглядає її як злочин проти людяності, виходячи з аргументів щодо насильницького переміщення великої кількості населення та обмеження їхніх прав. Інший підхід висуває можливість кваліфікації як геноциду, за умови доказу наміру знищення національної групи, що насправді є дуже важким для доведення. Тож проводиться можлива кваліфікація операції «Вісла» як злочину проти людяності.

Усі аспекти операції «Вісла» підкреслюють важливість публічного обговорення та освіти щодо цієї теми особливо в Україні та Польщі. Навчання історичній правді є не лише нашим захистом від повторення схожих подій, але і внеском у збереження гідності та прав людини у всьому світі. Стаття закликає до пам'яті про темну сторону історії та важливості захисту прав людини та гідності кожної нації. Історична правда та справедливість є ключовим фактором для забезпечення майбутнього на основі знання та розуміння минулого.

Ключові слова: Операція Вісла, депортація, порушення прав людини, злочин проти людяності, геноцид, історична правда.

Ruhalo Yu.I. The issue of qualifying the “Vistula Operation” as an international crime

The article examines the complex and contentious issue of qualifying the 1947 “Operation Vistula” within the context of international law and historical research. This operation involved the forced displacement of the indigenous Ukrainian population from eastern regions of Poland to western ones. The study delves into the historical precursors to the deportations of “Operation Vistula” and the resettlements that took place in the preceding years, exploring their stages and methods. Additionally, the article investigates the historical context of “Operation Vistula,” including testimonies from witnesses and the confirmation of historical facts obtained from individuals who were victims of this operation.

Particular emphasis is placed on the analysis of the traumatic experiences of those who became victims of “Operation Vistula” and the impact of this event on their descendants. Historical memory trauma extends beyond physical or psychological injuries; it encompasses continuous discussions and reinterpretations.

The article also considers the concepts of genocide and crimes against humanity and their respective criteria. It offers an analysis of the various perspectives on the “Operation Vistula” qualification under international law. One approach views it as a crime against humanity, citing arguments about the forced displacement of a significant population and restricting their rights. Another method raises the possibility of qualifying it as genocide, contingent on proving an intent to destroy a national group, which is challenging. Therefore, a potential qualification of “Operation Vistula” as a crime against humanity is explored.

All aspects of “Operation Vistula” underscore the importance of public discourse and education, especially in Ukraine and Poland. Teaching historical truth is a safeguard against the repetition of similar events and a contribution to the preservation of human dignity and rights worldwide. The article calls for remembrance of the dark side of history and empha-

sizes the significance of safeguarding human rights and dignity. Historical truth and justice are critical factors in ensuring a future built on knowledge and understanding of the past. **Key words:** Operation Vistula, deportation, human rights violations, crime against humanity, genocide, historical truth.

Список використаних джерел:

1. Drozd R. *Polityka władz wobec ludności ukraińskiej w Polsce w latach 1944-1989* / Roman Drozd. Warszawa: „Tyrsa”, 2001. 380 s.
2. Сергійчук В. Трагедія українців Польщі / Володимир Сергійчук. Тернопіль: Книжково-журнальне видавництво “Тернопіль”, 1997. 410 с.
3. Hałagida I. *Ukraińcy na zachodnich i północnych ziemiach Polski. 1947-1957* / Igor Hałagida. Warszawa: Instytut Pamięci Narodowej, 2003. 259 s.
4. *Ukraińcy w Polsce 1944-1989: walka o tożsamość: Dokumenty i materiały* / Oprac. Roman Drozd, Igor Hałagida. Warszawa: Burchard Edition, 1999. 302 s.
5. *Repatriacja czy deportacja: przesiedlenie Ukraińców z Polski do USSR. 1944-1946. Dokumenty 1944-1945* / Red. E. Misiły. – Warszawa: Oficyna Wydawnicza „Archiwum Ukraińskie”, 1996. T.1. 336 s.
6. Акція “Вісла”. Документи / Наук. ред. і упоряд. Є. Місило. Львів-Нью-Йорк: Наукове товариство ім. Шевченка у Львові, 1997. 564 с.
7. Akcja “Wisła”. *Dokumenty* / Opr. Eugeniusz Misiło. Warszawa: Archiwum Ukraińskie, Zakład Wydawniczy „Tyrsa”, 1993. 524 s.
8. The Bitter Truth about ‘Operation Vistula.’ (1985). *Index on Censorship*, 14 (6), 32–33. URL:<https://doi.org/10.1080/03064228508533992>
9. Центральний державний архів громадських об’єднань (далі – ЦДАГО України), ф. 3833, оп. 1, спр. 125, арк. 13
10. Babinski W. *Wymiana depesz między naczelnym wodzem i dowódcą Armii Krajowej 1943-1944* : *Zeszyty Historyczne*. 1973. № 24.
11. Сергійчук В. Поляки на Волині у роки Другої світової війни. Документи з українських архівів і польські публікації / Київ, 2003.
12. Угода між Урядом Української Радянської Соціалістичної Республіки і Польським Комітетом Національного визволення про евакуацію українського населення з території Польщі і польських громадян з території УРСР від 09.09.1944 URL:https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/616_065#Text
13. Евакуаційний лист від 25.05.1945 року. Особистий архів. URL:https://drive.google.com/file/d/1DKqo7UySSeQja1iOd_fA1cdVKnN4sr74/view?usp=share_link
14. Євген Місило. Репатріація чи депортація. Переселення українців з Польщі до УРСР. Збірник документів (пер. Іван Сварник) Львів : Каменярь, 2007.
15. Національні меншини України у ХХ столітті. Політико-правовий аспект. Київ, 2000.
16. Misyło E. Akcja «Wisła». Warszawa, 1993.
17. Копчак С., Романюк М. Депортація населення Польщі і Західної України у повоєнний період (1945–1947 рр.). Українсько-польські відносини в Галичині у ХХ ст.: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції. Івано-Франківськ: Плай, 1997. С. 39.
18. Копчак С., Романюк М. Депортація населення Польщі і Західної України у повоєнний період (1945–1947 рр.). Українсько-польські відносини в Галичині у ХХ ст.: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції. Івано-Франківськ: Плай, 1997. С. 42.

19. Акція «Вісла» 1947. Польща та Україна у тридцятих – сорокових роках ХХ століття. Невідомі документи з архіву спеціальних служб /Ред. кол. С. Богунов, З. Гайовнічек, В. Пристайко та ін., Варшава – Київ: Державний архів СБУ, МВС і адміністрації Республіки Польща, Інститут національної пам'яті – Комісія з переслідування злочинів проти польського народу, Інститут політичних та етнонаціональних досліджень НАН України, 2006. Том 5. 832 с.
20. Drozd R. Powojenne wysiedlenia Łemków polskich w latach 1944-1950. Łemkowie, Wojkowie, Rusini – historia, współczesność, kultura materialna i duchowa / Red. S. Durda, B. Halczak, A. Ksenicz et al. – Legnica – Zielona Góra: „Kyczera”, 2007. S. 131-142.
21. Szesniak A.B., Szota W.Z. Droga no nikad. Działalność organizacji Ukraińskich Nacjonalistów i jej likwidacja w Polsce. Warszawa, 1973. S. 434.
22. Зимомря М., Дрозд Р. Депортаційні акції у контексті польсько-українських взаємодій. Депортації українців та поляків: кінець 1939 – початок 50-х років: (До 50-річчя операції «Вісла»). Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 1998. С. 88–91.
23. Щерба Г. Депортація населення з польсько-українського пограниччя // Українсько-польські відносини в Галичині у ХХ столітті: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції. Івано-Франківськ: Плай, 1997. С. 300–304.
24. Пам'ятаймо про депортації 1944–1951 років. Український інститут національної пам'яті. 02.09.2019 URL: <https://uinp.gov.ua/informaciyni-materialy/vchytelyam/metodychni-rekomendaciyi/pamyataymo-pro-deportaciyi-1944-1951-rokiv>
25. Sorokowski A. Ukraińscy katolicy i prawosławni w Polsce po roku 1945 // Szczytnik. 1989. № 3-4. S. 14.
26. Місіло Є. Українці в Польщі (1944–1947). Генеза акції «Вісла» // Україна і Польща між минулим і майбутнім. Львів, 1991. С. 13-14.
27. Дрозд Р. Основна мета акції «Вісла» // Акція «Вісла» в контексті українсько-польських відносин ХХ ст.: Матеріали науково-практичної конференції, присвяченої 50-літтю проведення акції «Вісла». Івано-Франківськ, 1999. С. 41–53.
28. Ядловський А. Депортація українського населення Закерзоння // Українсько-польські відносини в Галичині у ХХ ст.: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції. Івано-Франківськ: Плай, 1997. С. 293-296.
29. Акція «ВІСЛА»: як українців позбавили своїх земель у Польщі // Youtube канал Історія без міфів. URL:https://www.youtube.com/watch?v=tIXJM_SDzvE
30. „Te małe Ukraince”. O traumie wysiedlenia, stygmatyzacji i jej konsekwencjach w relacjach potomków Ukraińców wysiedlonych w ramach akcji Wisła Solarz, Olga, Prace Etnograficzne – Jan 1, 2018 Zeszyty naukowe uniwersytetu jagiellońskiego Prace Etnograficzne 2018, Tom 46, Z. 3, s. 29-45
31. Римський Статут Міжнародного Кримінального Суду. Рим, 1998. стаття 7 URL: <https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/RS-Eng.pdf>.
32. Загальна декларація прав людини. Генеральна Асамблея ООН від 10 грудня 1948 року URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text
33. Конвенція про захист цивільного населення під час війни від 12 серпня 1949 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text
34. Конвенція ООН про запобігання злочину геноциду і покарання за нього. від 9 грудня 1948 року. URL:<https://holodomorinstitute.org.ua/documents/konwencziya-oon-pro-zapobigannya-zlochynu-genoczydu-i-pokarannya-za-nogo/>